

СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Харчова промисловість області відіграє вагомий роль в господарському комплексі регіону, в структурі промисловості поступаючись лише машинобудуванню, робить вагомий внесок в формування державного продовольчого фонду та експортного потенціалу по групі продовольчих товарів. За обсягами виробництва галузь посідає друге місце в Україні після Києва, лідируючи протягом 2001-2002 рр. за обсягами виробництва продукції з незбираного молока.

У 2002 р. харчова промисловість Харківщини налічувала 547 підприємств різних форм власності і господарювання, з них: 2,0% – підприємства державного сектора, 75,7% – підприємства колективної форми власності, 22,3% – приватні підприємства. Чисельність працівників харчової промисловості Харківської області у 2002 р. склала 32,3 тис. осіб, що в порівнянні з 2000 р. становило 89%.

В галузі було вироблено продукції на суму 3533,3 млн. грн., що складало 9,1% від загальнодержавного обсягу виробництва і 30,5% від обсягу промислового виробництва області. Слід зазначити, що протягом останніх років область невпинно збільшує обсяги виробництва продукції – на 33,5% у 2001 р. проти 2000 р. і на 11,2% у 2002 р. проти 2001 р., в той час, коли чисельність працівників зменшилась відповідно на 7,4% і 3,9%.

За обсягами виробництва продукції харчової промисловості частка Харківської області в загальнодержавному виробництві за останні роки постійно зростає: з 8,4% у 2000 р. до 9,1% у 2002 р., в структурі промисловості регіону частка харчової промисловості також має тенденцію до зростання: з 27,6% у 2000 р. до 30,5% у 2002 р. (табл. 1).

Таблиця 1

Основні показники розвитку харчової промисловості

Харківської області по роках

Показник	2000	2001	2002
Виробництво продукції в діючих цінах відповідних років, млн. грн.	2381,3	3178,2	3533,3
У % до попереднього року	-	133,5	111,2
Частка продукції галузі у промисловості області, %	27,6	30,5	30,5
Частка продукції галузі області у продукції галузі України, %	8,4	9,1	9,1
Чисельність працівників, тис. осіб	36,3	33,6	32,3

Найбільша питома вага в структурі обсягів виробництва припадає на тютюнову промисловість (34,2%), молочну промисловість (10,1%), виробництво пива (6,1%), виробництво сухарів, печива, пирогів і тістечок з тривалим терміном зберігання (5,9%) та м'ясну промисловість (4,9%).

У 2002 р. в області було вироблено 15,3% від загальнодержавного виробництва продукції з незбираного молока, 8,3 – цукру-піску, 11,7 – олії, 6,5 – борошна, 16,3 – шампанського, 23,8 – цигарок і сигарет, 9,2 – безалкогольних напоїв, 15,1 – мінеральної води, 8,2 – круп, 12,0% – пива (табл. 2).

Потужні підприємства м'ясної, молочної, масложирової, кондитерської, хлібопекарної, пивоварної та виноробної галузей зосереджені в Харкові. По всій Україні користується попитом продукція Харківської бісквітної фабрики та Харківського заводу шампанських вин.

Стабільно працюють АТ «Філіп Моріс Україна», ЗАТ «Хлібзавод «Салтівський», ТОВ «Кулінічівський хлібокомбінат», АТЗТ «Харківська бісквітна фабрика», ТОВ «Харчопродукт», ТОВ «Фудстар», ВАТ «Пивзавод «Рогань», ТОВ «Компанія «СЕСА» та ін.

Протягом 2000-2002 рр. в області вдалося досягти відчутного зростання обсягів виробництва таких важливих видів продукції, як м'ясо (вкл. субпродукти І категорії) – в 1,6 рази, сирів жирних (вкл. бринзу) – в 2,0, продукції з незбираного молока – в 2,7, борошна – в 1,2, круп – в 1,4,

ковбасних виробів – в 1,2, консервів – в 1,9, вина виноградного – в 5,8, вина плодоягідного – в 1,9, безалкогольних напоїв – в 2,3, мінеральних вод – 1,8, цигарок та сигарет – в 1,4 рази. Проте, навіть за такого пожвавлення виробництва, воно лишається ще далеким від потенційних можливостей галузі. Так, зокрема у 2002 р. обсяг виробництва м'яса (вкл. субпродукти I категорії) становив лише 35,2% від рівня 1995 р., ковбасних виробів – 36,1, тваринного масла – 48,5, сирів жирних – 75,0, борошна – 66,0, хліба і хлібобулочних виробів – 50,2, макаронних виробів – 37,3, цукру-піску – 42,1, спирту етилового з харчової сировини – 31,5, горілки і лікєро-горілочаних виробів – 21,0, вина плодоягідного – 26,7, шампанського – 45,7% (табл. 2).

Перевищити обсяги 1995 р. вдалося по наступним харчовим продуктам: продукції з незбираного молока – на 66,5%, крупам – на 56,5%, олії – у 2 рази, консервам – на 22,4%, кондитерським виробам – на 42,1%, вину виноградному – у 2,3 рази, пиву – у 3,5 рази, безалкогольним напоям – у 8,0 разів, мінеральним водам – у 13,8 разів, цигаркам та сигаретам – у 10,0 разів.

В харчовій промисловості Харківської області задіяно 7,4% основних промислово-виробничих фондів, серед яких 38,3% повністю зношені та підлягають ліквідації. Вартість основних засобів харчової промисловості області складає близько 1432,7 млн. грн. на кінець 2002 р., або 5,6% загальної вартості основних виробничих фондів харчової промисловості України. Промисловий потенціал галузі характеризується низькою технологічною гнучкістю та невисоким рівнем впровадження інновацій у виробництві.

За останні три роки спостерігається позитивна динаміка надходження інвестицій у основний капітал в харчовій промисловості: з 132,4 млн. грн. у 2000 р. до 179,0 млн. грн. у 2002 р., хоча їх частка в загальнодержавному обсязі інвестицій харчової галузі за зазначені роки дещо зменшилась – з 7,5 до 5,8%. Основним джерелом інвестицій в основний капітал є власні кошти підприємств. У технологічній структурі капітальних вкладень переважають витрати на придбання машин, обладнання та устаткування, впровадження прогресивних технологічних процесів, реконструкцію та технічне

переоснащення діючих підприємств, освоєння виробництва нової конкурентоспроможної продукції.

Фінансовий стан підприємств харчової промисловості, які звітували про результати господарської діяльності у 2002 р. характеризувався наступними даними: чистий дохід (виручка) від реалізації продукції склав 3508,9 млн. грн., де найбільша частка припадає на колективні підприємства (91,8%). В цілому харчові підприємства області різних форм власності і господарювання спрацювали прибутково (розмір чистого прибутку склав 66,0 млн. грн.) завдяки значним прибуткам, отриманим акціонерними товариствами (80,0 млн. грн.), в той час як підприємства інших форм власності спрацювали збитково (табл. 3).

Проведений SWOT-аналіз дозволив визначити сильні і слабкі сторони, а також можливості і загрози, які необхідно врахувати для визначення стратегічних пріоритетів перспективного розвитку харчової промисловості в даному регіоні.

Для розвитку харчової промисловості Харківщини, що є складовою регіонального агропромислового комплексу, і спирається на промислове виробництво переважно з власної сировини, сприятливим є поєднання вигідних природно-кліматичних умов та родючих земель регіону з його вигідним геополітичним положенням. Наявність розгалуженої мережі транспортних зв'язків між регіональними центрами України, прикордонне сусідство з Росією, наявність розвиненої виробничої і соціальної інфраструктури, здатної забезпечити ефективний розвиток харчової промисловості області а також висока густота населення та порівняно високий рівень доходів домогосподарств, що сприяє формуванню ємного ринку продовольчих товарів, є основними *сильними* сторонами галузі в даному регіоні.

Таблиця 2

Обсяг і питома вага виробництва продукції харчової промисловості
Харківської області в натуральному виразі по раках

Вид товару	Одиниця виміру	1995		2000		2001		2002	
		Всього	% до України	Всього	% до України	Всього	% до України	Всього	% до України
М'ясо (включаючи субпродукти і категорії)	тис. т	52,9	5,6	11,8	2,9	11,9	3,6	18,6	4,1
Ковбасні вироби	тис. т	16,9	6,1	5,0	2,9	4,0	2,4	6,1	2,9
Тваринне масло	тис. т	10,3	4,6	5,4	4,0	6,3	4,0	5,0	3,8
Жирні сири (включаючи бринзу)	тис. т	6,8	9,3	2,5	3,7	4,6	4,4	5,1	4,0
Продукція з незбираного молока	тис. т	108,1	8,4	66,0	9,4	167,4	16,4	180,0	15,3
Борошно	тис. т	293,3	5,5	155,6	5,1	182,3	6,1	193,6	6,5
Крупи	тис. т	15,4	2,9	17,6	6,0	19,3	6,4	24,1	8,2
Хліб і хлібобулочні продукти	тис. т	270,7	6,6	145,1	5,9	140,3	5,7	136,0	5,8
Макаронні вироби	тис. т	6,7	3,0	3,1	2,7	2,6	2,3	2,5	2,2
Цукор-пісок	тис. т	319,8	8,2	167,5	9,4	168,5	8,7	134,6	8,3
Олія	тис. т	58,3	8,4	130,2	13,4	115,1	12,3	114,5	11,7
Консерви	муб	49,1	3,4	31,9	2,5	49,9	3,2	60,1	3,5
Кондитерські вироби	тис. т	29,7	9,4	46,4	6,9	41,5	5,7	42,2	5,6
Спирт етиловий з харчової сировини	тис. дал.	4674	7,5	1679	8,2	1920	7,3	1474	5,2
Горілка і лікero-горілчані вироби	тис. дал.	2697	7,2	574	2,9	582	2,6	567	2,4
Коньяки	тис. дал.	-	-	-	-	-	-	-	-
Вино виноградне	тис. дал.	462	3,3	181	1,9	86	0,6	1044	5,0
Вино плодоягідне	тис. дал.	285	6,1	41	1,3	22	1,0	76	2,4
Шампанське	тис. дал.	1233	25,5	601	17,6	615	17,7	563	16,3
Пиво	тис. дал.	5145	7,2	16103	15,0	17089	13,1	17944	12,0
Безалкогольні напої	тис. дал.	1299	3,5	4616	6,9	6690	7,8	10390	9,2
Мінеральні води	тис. дал.	890	5,4	6769	13,8	9546	14,8	12240	15,1
Тютюн ферментований	т	-	-	-	-	-	-	-	-
Цигарки та сигарети	млн. шт	1940	4,0	14106	24,0	19041	27,3	19321	23,8

Досить розвинене сільське господарство, продукція якого складає 5% валової продукції країни, сприяє забезпеченню потреб регіону в основних продуктах харчування. Харківщина виділяється серед інших регіонів високим рівнем виробництва зерна, цукрових буряків, соняшнику й м'ясо-молочним тваринництвом, що є власною потужною базою для харчової промисловості.

До *слабких* сторін розвитку харчової промисловості регіону можна віднести: важкий фінансово-економічний стан підприємств при значній кількості збиткових підприємств та відсутність відповідних умов до збільшення прибутків і поповнення обігових коштів, нерозвиненість інфраструктури аграрного ринку, значна спрацьованість та фізичний знос основних виробничих фондів галузі, значне недовантаження виробничих потужностей.

Основними *можливостями* галузі в регіоні є: збільшення темпів залучення іноземних інвестицій, що дозволило регіону увійти в групу лідерів щодо інвестиційної привабливості завдяки введенню на території Харкова спеціального режиму інвестиційної діяльності, позитивні зрушення протягом останніх років у сільському господарстві регіону щодо збільшення виробництва основних сільськогосподарських культур та збільшення поголів'я усіх видів худоби та птиці у тваринництві, підвищення його продуктивності, що дозволить в майбутньому перетворити регіональний АПК у лідируючий, експортоспроможний сектор економіки.

Харківська область є однією з найбільш урбанізованих в Україні й значно випереджає інші регіони України за темпами розвитку. Вона відзначається потужним народногосподарським комплексом, представленим практично всіма галузями промисловості. Суттєві *можливості* для розвитку харчової промисловості в регіоні створюються також завдяки: посиленню його спеціалізації на машинобудуванні і металообробці та наявності значної кількості машинобудівних підприємств, здатних задовольнити потреби агропромислового комплексу щодо оновлення матеріально-технічної бази,

потужний паливно-енергетичний комплекс; наявності ознак стабілізаційних процесів у промисловості.

Основними *загрозами* для розвитку харчової промисловості в регіоні є: неконкурентоспроможність окремих видів харчових продуктів, недосконалість системи збуту продовольчої продукції, нерозвиненість ринкової інфраструктури, що створює ризики до немотивованого підвищення цін, значна збитковість підприємств, що стримує темпи оновлення матеріально-технічної бази, яка б відповідала сучасним вимогам, посилення конкурентного тиску з боку Росії.

Основною *стратегічною ціллю* розвитку харчової промисловості Харківської області є формування такої структури випуску конкурентоспроможної харчової продукції, яка б відповідала потребам ринку, збалансованості та ефективному завантаженню виробничих потужностей, спиралася б на використання, головним чином, власних сировинних ресурсів для насичення внутрішнього ринку та формування експортного потенціалу галузі, особливо в молочній, м'ясній, пивобезалкогольній, кондитерській та тютюновій промисловості.

Відповідно до визначеної мети основними *завданнями* в харчовій промисловості Харківської області є: призупинення спаду, стабілізація та нарощування обсягів виробництва харчових продуктів, досягнення рекомендованих норм споживання продуктів населенням регіону, гармонізація та оптимізація пропорцій в складових АПК (обслуговуючих галузях, переробних потужностях, складських приміщеннях та транспорту), поліпшення фінансового стану, створення умов для інтенсивного залучення внутрішніх і зовнішніх інвестицій, оновлення та зміцнення матеріально-технічної бази за рахунок використання засобів переважно вітчизняного виробництва, розвиток інтегрованих виробничих структур.

Таблиця 3

Фінансові показники підприємств харчової промисловості різних форм власності Харківської області за 2002 рік

Показник	Всього	В тому числі								Інших форм власнос ті	Із загально го підсумку приватиз овані підпріє мства
		державн ий сектор	з них:		колекти вних	з них:			приватн их		
			державн их	комун альни х		спільн их	орен дних	акціоне рних			
Кількість підприємств, які звітували по фінансовій звітності (на кінець звіт. періоду, одиниць)	547	11	10	1	414	1	0	84	122	0	54
Основні засоби (залишкова вартість) (на кінець звіт. періоду, тис. грн.)	902377,8	110977,9	110587,2	390,7	785178,4	9,0	0,0	667214,7	6221,5	0,0	536399,3
Оборотні активи (на кінець звіт. періоду, тис. грн.)	1077883,0	73522,1	73086,3	435,8	990788,6	180,9	0,0	755087,2	13572,3	0,0	612612,1
Дебіторська заборгованість (на кінець звіт. періоду, тис. грн.)	468049,9	32558,8	32284,3	274,5	429563,4	11,4	0,0	316662,1	5927,7	0,0	232087,6
Дебіторська заборгованість за розрахунками з бюджетом (на кінець звіт. періоду, тис. грн.)	21759,0	2607,0	2606,7	0,3	18319,0	0,0	0,0	7300,2	833,0	0,0	6467,3
Кредиторська заборгованість (на кінець звіт. періоду, тис. грн.)	847132,7	44287,7	44064,3	223,4	791128,5	4,0	0,0	577944,9	11716,5	0,0	476277,9
Поточні зобов'язання за рахунками з бюджетом (на кінець звіт. періоду, тис. грн.)	73214,1	6876,5	6875,6	0,9	66147,0	0,4	0,0	55723,2	190,6	0,0	46875,6
Чистий дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) (тис. грн.)	3508850,2	219687,0	218783,9	903,1	3221997,0	0,0	0,0	2563898,0	67166,2	0,0	2256609,2
Інші операційні доходи (тис. грн.)	304376,8	59517,5	59507,4	10,1	244609,0	0,0	0,0	165726,6	250,3	0,0	86828,9
Операційні витрати (тис. грн.)	3629250,6	282318,9	281383,7	935,2	3279967,2	134,7	0,0	2556761,2	66964,5	0,0	2194461,8
Інші звичайні доходи та витрати (тис. грн.)	-44921,5	-3969,7	-3951,6	-18,1	-40864,5	12,5	0,0	-27916,8	-87,3	0,0	-19205,1
Надзвичайні доходи та витрати (тис. грн.)	2174,1	0,0	0,0	0,0	2174,1	0,0	0,0	2158,5	0,0	0,0	2145,9
Фінансові результати від операційної діяльності (тис. грн.)	183976,4	-3114,4	-3092,4	-22,0	186638,8	-134,7	0,0	172863,4	452,0	0,0	148976,3
Фінансові результати від звичайної діяльності по оподаткуванню (тис. грн.)	139054,9	-7084,1	-7044,0	-40,1	145774,3	-122,2	0,0	144946,6	364,7	0,0	129771,2
Чистий прибуток (тис. грн.)	66048,8	-9602,3	-9558,1	-44,2	75661,6	-123,0	0,0	79979,9	-10,5	0,0	72946,1

Джерелами фінансування реалізації першочергових завдань розвитку галузі крім власних коштів суб'єктів господарювання повинні стати кредити банків, бюджетні кошти, надходження від приватизації об'єктів агропромислового комплексу, вітчизняні та іноземні інвестиції.

Вирішення зазначених завдань сприятиме досягненню наступних прогнозованих показників розвитку Харківської області на період 2005-2015 років (табл. 4).

Таблиця 4

Прогнозовані показники розвитку харчової промисловості
Харківської області по роках

Показник	2005		2010		2015	
	I	II	I	II	I	II
Виробництво продукції, млн. грн.	3512,7	3883,7	4930,8	6718,0	6086,2	8931,1
У % до попереднього періоду	-	-	140,4	173,0	123,4	132,9
Частка продукції галузі у промисловості області, %	30,3	30,4	30,3	30,7	31,5	32,6
Частка продукції галузі області у продукції галузі України, %	9,0	8,9	9,1	9,0	8,7	8,5

Таблиця 5

Прогноз виробництва основних видів продукції харчової
промисловості Харківської області в натуральному виразі по роках

Вид товару	Одиниця виміру	2005		2010		2015	
		I	II	I	II	I	II
1	2	3	4	5	6	7	8
М'ясо (включаючи субпродукти 1 кат.)	тис.т	25,0	26,9	33,0	35,6	38,5	44,9
Тваринне масло	тис.т	6,8	7,3	9,1	9,9	11,5	12,4
Продукція з незбираного молока	тис.т	175,5	186,5	187,8	211,2	210,2	230,1
Жирні сири (включаючи бринзу)	тис.т	5,5	6,2	6,4	8,3	7,7	11,2
Цукор-пісок	тис.т	142,1	152,5	149,3	172,7	153,2	176,3
Олія	тис.т	106,2	108,0	107,6	112,2	109,1	114,9
Борошно	тис.т	182,1	186,6	185,8	197,7	193,8	208,0
Хліб і хлібобулочні вироби	тис.т	134,7	137,3	146,3	139,8	154,9	143,9
Консерви	муб.	69,9	75,4	70,8	76,4	76,5	80,9

Прогнозоване збільшення виробництва основних видів продукції харчової промисловості на період з 2005 до 2015 рр. проти 2002 р. очікується в наступних обсягах: м'яса (вкл. субпродукти І категорії) – у 1,3-2,4 рази, тваринного масла – у 1,4-2,5 рази, продукції з незбираного молока – у 1,3 рази, сирів жирних (вкл. бринзу) – 1,1-2,2 рази, цукру-піску – у 1,1-1,3 рази, консервів – у 1,2-1,3 рази, обсяги виробництва олії, хліба та борошна у 2015 р. залишаться на рівні 2002 року (табл. 5).

Схема-прогноз розвитку і розміщення продуктивних сил Харківської області на період до 2015 року: наук. вид. – К.: Рада по вивч. прод. сил України НАН України, 2005. – 214 с.